

Ιστορία και πράξη

Η φιλοσοφία της πράξης
του Γκέοργκ Λούκατς

ΤΟΠΟΣ
Επιστημονικές Εκδόσεις

Επιμέλεια - Διόρθωση: Μαρία Αποστολοπούλου
Εξώφυλλο: MOTIBO A.E.

© Copyright 2018 εκδόσεις Τόπος & Κωνσταντίνος Καβουλάκος
για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο
[Οι εκδόσεις Τόπος είναι εμπορικό σήμα της MOTIBO ΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.]

ISBN: 978-960-499-261-4

Εκδόσεις Τόπος
Πλαπούτα 2 και Καλλιδρομίου
11473, Αθήνα
Τηλ.: 210 8222835-856
Fax: 210 8222684

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη.

www.toposbooks.gr

Κωνσταντίνος Καβουλάκος

Ιστορία και πράξη

Η φιλοσοφία της πράξης
του Γκέοργκ Λούκατς

στον πατέρα μου Αλέξη

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	13
Συντομογραφίες.....	15
Πρόλογος.....	17
1. Εισαγωγή: Η ανάγκη να επανεξετάσουμε τη λουκασιανή φιλοσοφία της πράξης.....	23
Μέρος πρώτο: Μεθοδικά θεμέλια	
2. Το πρόβλημα του περιεχομένου: μία νεοκαντιανή θεματική.....	37
2.1. Η γνωσιοθεωρία του Χάινριχ Ρίκερτ.....	38
2.2. Ο Εμίλ Λασκ και η «λογική της φιλοσοφίας».....	42
2.3. Μορφή και υλικό στην υπερβατολογική οντολογία του Λασκ.....	45
2.4. Ενατενιστική και ενεργητική υποκειμενικότητα στον Λασκ.....	48
2.5. Ο Λασκ, ο Λούκατς και η «ιστορία του προβλήματος της ανορθολογικότητας»	51
2.6. Η νεοκαντιανή αντίληψη του Λούκατς για το πράγμα καθ' εαυτό.....	55
3. Ανεπαρκείς φιλοσοφικές λύσεις.....	61
3.1. Τα μαθηματικά ως μεθοδικό πρότυπο της ορθολογικής συστηματοποίησης.....	63
3.2. Η πράξη ως πρώτη αρχή της συστηματοποίησης.....	65
3.3. Η λουκασιανή κριτική του ηθικού πράττειν.....	70
3.4. Η αρχή της τέχνης και η μυθοποίησή της.....	75
3.5. Η αισθητική αγωγή και τα όριά της.....	82
3.6. Ο Λασκ και ο Λούκατς για τον διαλεκτικό ολισμό του Χέγκελ.....	86
3.7. Η κριτική του Λούκατς στη φορμαλιστική τάση της εγγελιανής φιλοσοφίας της ιστορίας.....	92

4. Η υλιστική θεωρία της ιστορίας του Λούκατς	99
4.1. Η κριτική του Λούκατς στη φεραμαλιστική φιλοσοφία της ιστορίας.....	101
4.2. Η κριτική του Λούκατς στην πολιτική οικονομία και τον ρεφορμιστικό μαρξισμό.....	105
4.3. Η μετακριτική της γνώσης και η ενότπτα θεωρίας και πράξης.....	108
4.4. Υλιστική διαλεκτική.....	111
4.5. Διαλεκτική θεωρία της ιστορίας: πέρα από τον αντικειμενισμό και τον υποκειμενισμό.....	118
4.6. Η έννοια της μορφής αντικειμενικότητας.....	121

Μέρος δεύτερο:

Η θεωρία της πραγμοποίησης

5. Οι απαρχές της έννοιας της πραγμοποίησης στο νεανικό έργο του Λούκατς	127
5.1. Μεθοδολογικές προϋποθέσεις μιας μη αναγωγικής κοινωνικής ιστορίας της λογοτεχνίας.....	128
5.2. Η θεωρία του κοινωνικού εξορθολογισμού του νεαρού Λούκατς.....	131
5.3. Η νεοκαντιανή αποστασιοποίηση του Λούκατς από τη φιλοσοφία της ζωής.....	136
5.4. Η νεοκαντιανή θεωρία της απολίθωσης της βιωματικής πραγματικότητας.....	139
5.5. Η ιστορικοποίηση της θεωρίας της βιωματικής πραγματικότητας.....	144
6. Η νεωτερική μορφή αντικειμενικότητας	149
6.1. Η εμπορευματική μορφή ως το αρχέτυπο της νεωτερικής μορφής αντικειμενικότητας.....	149
6.2. Η καθολίκευση της νεωτερικής μορφής αντικειμενικότητας: η υπολογιστική ορθολογικότητα.....	155
6.3. Η κρίση ως όριο της νεωτερικής μορφής αντικειμενικότητας.....	159
7. Τι είναι η πραγμοποίηση;	163
7.1. Η λουκατσιανή έννοια της πραγμοποίησης.....	164
7.2. Πραγμοποίηση και αντικειμενοποίηση.....	169
7.3. Πραγμοποίηση και ενατένιση.....	173
7.4. Τι δεν είναι η πραγμοποίηση.....	177
7.5. Μία πραγμοποιημένη έννοια πραγμοποίησης.....	183

Μέρος τρίτο:

Η μετασχηματιστική πράξη

8. Από τη μυστικιστική ηθική στη μετασχηματιστική πράξη	191
8.1. Η μυστικιστική «δεύτερη ηθική» του Λούκατς.....	192
8.2. Η τραγωδία της επαναστατικής δράσης.....	197
8.3. Πέραν της ηθικής: το παράδειγμα της ταξικής συνείδησης.....	200
8.4. Η λουκατσιανή θεωρία της καταλογιζόμενης ταξικής συνείδησης.....	203
8.5. Η ενότητα θεωρίας και πράξης.....	211
8.6. Η διαλεκτική της μετασχηματιστικής πράξης.....	214
9. Η αποπραγμοποίηση του καπιταλισμού	219
9.1. Η λουκατσιανή τυπολογία της ταξικής συνείδησης.....	220
9.2. Η προλεταριακή υποκειμενοποίηση ως συνέπεια μιας φυσικής αρχής.....	224
9.3. Η συγκρότηση της ταξικής συνείδησης ως άλμα στο ριζικά νέο.....	229
9.4. Η υποκειμενοποίηση ως ιστορική διαδικασία.....	231
9.5. Η επαναστατική συγκυρία και το πρόβλημα της βίας.....	234
9.6. Η αποπραγμοποίηση ως ιστορική διαδικασία.....	239
10. Όρια της αποπραγμοποίησης	243
10.1. Το κόμμα ως «πραγματική μορφή διαμεσολάβησης».....	244
10.2. Η διαλεκτική της εξωτερικής και εσωτερικής ζωής του κόμματος.....	250
10.3. Η πολιτική του κόμματος και το εσωτερικό όριο της αποπραγμοποίησης.....	255
10.4. Η φύση ως κοινωνική κατηγορία.....	258
10.5. Η διαλεκτική της φύσης και το εξωτερικό όριο της αποπραγμοποίησης.....	263
11. Επίλογος: Η σημασία της λουκατσιανής φιλοσοφίας της πράξης σήμερα	271
Βιβλιογραφία.....	281

Ευχαριστίες

Η εργασία αυτή ωφελήθηκε από τις κατά καιρούς συζητήσεις που είχα με τους Πάτρικ Άιντεν-Όφε (Patrick Eiden-Offe), Δημήτρη Αλεξάκη, Αντρέας Αρντ (Andreas Arndt), Άλμπρεχτ Βέλμερ (Albrecht Wellmer), Θανάση Γκιούρα, Μαρία Δασκαλάκη, Φρανκ Ένγκστερ (Frank Engster), Δημήτρη Καρύδα, Αλέξανδρο Κιουπκιολή, Αλίκη Λαβράνου, Ρύντιγκερ Ντάνεμαν (Rüdiger Dannemann), Γιώργο Φαράκλα, Άντριου Φήνμπεργκ (Andrew Feenberg), τα μέλη του διαρκούς σεμιναρίου διδασκόντων «Φιλοσοφία και Κοινωνικές Επιστήμες» (Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Κρήτης), καθώς και αρκετούς προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές μου των τελευταίων χρόνων. Οι εκδόσεις «Τόπος» αγκάλιασαν ένα ριψοκίνδυνο –εν μέσω της παρούσας, πολύπλευρης κρίσης– εκδοτικό εγχείρημα. Η οικογένειά μου –παλιά και νέα– αντιμετώπισε την αφιέρωσή μου στην ερευνητική εργασία με αξιοθαύμαστη κατανόηση. Ιδιαίτερα θα πρέπει βέβαια να ευχαριστήσω τη σύντροφό μου Μαρία για την πολύπλευρη στήριξή της, αλλά και τον γιο μου Χρήστο για την ξεχωριστή υπομονή και συμπαράστασή του.

Συντομογραφίες:

GE	Heinrich Rickert, <i>Der Gegenstand der Erkenntnis. Einführung in die Transzendentalphilosophie</i> , J.C.B. Mohr (Paul Siebeck): Τύμπινγκεν, Λειψία 1904.
GuK	Georg Lukács, <i>Geschichte und Klassenbewusstsein. Studien über marxistische Dialektik</i> , Malik Verlag: Βερολίνο 1923 (ελληνική μετάφραση του δοκιμίου για την πραγματοποίηση: Γκέοργκ Λούκατς, <i>Η πραγματοποίηση και η συνείδηση του προλεταριάτου</i> , εισ.-μτφρ.-σχόλια Κ. Καβουλάκος, Εκκρεμές: Αθήνα 2006· όπου αναφέρομαι στο δοκίμιο για την πραγματοποίηση ο δεύτερος αριθμός με πλάγια γραφή αναφέρεται στη σελιδαρίθμηση της ελληνικής έκδοσης).
FIG	Emil Lask, <i>Fichtes Idealismus und die Geschichte</i> , στο: <i>Gesammelte Schriften</i> , τόμ. I, επιμ. Eugen Herrigel, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck): Τύμπινγκεν 1923, σσ. 1-274.
LdPh	Emil Lask, <i>Die Logik der Philosophie und die Kategorienlehre</i> , στο: <i>Gesammelte Schriften</i> , τόμ. II, επιμ. Eugen Herrigel, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck): Τύμπινγκεν 1923, σσ. 1-282.
LvU	Emil Lask, <i>Die Lehre vom Urteil</i> , στο: <i>Gesammelte Schriften</i> , τόμ. II, επιμ. Eugen Herrigel, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck): Τύμπινγκεν 1923, σσ. 283-463.
TR	Georg Lukács, <i>Theorie des Romans. Ein geschichtsphilosophischer Versuch über die Formen der großen Epik</i> , Paul Cassirer: Βερολίνο 1920 (επανέκδοση υπό τον ίδιο τίτλο: Luchterhand Verlag, Νόυβιντ και Βερολίνο 1963· στις αναφορές του έργου ο πρώτος αριθμός σελίδας αναφέρεται στην έκδοση του 1920, ο δεύτερος αριθμός σε πλάγια γραφή στην έκδοση του 1963).

Πρόλογος

Το φημισμένο βιβλίο του Γκέοργκ Λούκατς *Ιστορία και ταξική συνείδηση* έχει μία περίεργη ιστορία. Δημοσιευμένο το 1923, έγινε για ένα σύντομο διάστημα αντικείμενο οργισμένων επιθέσεων και μετά χάθηκε εν πολλοίς από το προσκήνιο. Είναι αλήθεια ότι είχε μία αποφασιστική επίδραση στους δυτικούς μαρξιστές, ιδιαίτερα στην πρώτη γενιά της σχολής της Φρανκφούρτης, αλλά οι αναφορές τους σε αυτό ήταν τόσο αραιές που ήταν εύκολο να τις παραβλέψεις. Ξεχασμένο στα ράφια των λίγων βιβλιοθηκών που είχαν ένα αντίτυπό του, το *Ιστορία και ταξική συνείδηση* έμοιαζε χαμένο στην αχλύ του χρόνου μαζί με χιλιάδες άλλα σκοτεινά βιβλία φιλοσόφων μικρότερου μεγέθους. Μετά υπήρξε μία σύντομη ανάκαμψή του στα 1970 και 1980, η οποία προκλήθηκε από τον πανεπιστημιακό ριζοσπαστισμό φοιτητών ευρωπαϊκής φιλοσοφίας και ιστορίας των ιδεών. Ο Μαρκούζε αφύπνισε το ενδιαφέρον για τον δυτικό μαρξισμό και μερικοί νέοι μελετητές ακολούθησαν τα ίχνη που οδηγούσαν πίσω στο *Ιστορία και ταξική συνείδηση*. Δημοσιεύθηκαν άρθρα και μερικά βιβλία, τα περισσότερα εξ αυτών από μαρξιστές, οι οποίοι καταδίκασαν τον Λούκατς, ακόμη κι αν παρουσίαζαν το έργο του σε μία κοινότητα διανοουμένων μετά από μακρά περίοδο αγνόπής του. Όμως περιέργως, τόσο οι λεγόμενοι «επιστημονικοί μαρξιστές» όσο και οι νέοι οπαδοί του δυτικού μαρξισμού συμφωνούσαν στις επιθέσεις τους εναντίον αυτού του βιβλίου. Η μεγάλης επίδρασης κριτική του Αντόρνο στον υποτιθέμενο ιδεαλισμό του Λούκατς αντιχούσε μαζί με την αμφιλεγόμενη κατηγορία του Αλτουσέρ για «ανθρωπισμό». Τέλος, στη *θεωρία του επικοινωνιακού πράττειν* του 1984, η συστημικοθεωρητική επανερμηνεία της λουκατσιανής πραγματοποίησης από τον Χάμπερμας φαινόταν να δίνει τη χαριστική βολή σε αυτή την άβολη αναβίωση.

Αλλά η ιστορία δεν είχε ακόμη τελειώσει. Άλλη μία γενιά πέρασε και το ενδιαφέρον για το *Ιστορία και ταξική συνείδηση* αναγεννήθηκε και πάλι. Βέβαια, δεν είναι κάθε νέο ενδιαφέρον καλοδεχούμενο. Η συγγραφική κυβέρνηση απομάκρυνε το άγαλμα του Λούκατς από ένα πάρκο της Βουδαπέστης το 2017 και απειλεί να κλείσει το αρχείο Λούκατς. Ως απάντηση, ένα επιτυχημένο συνέδριο που οργανώθηκε σε ελάχιστο χρόνο σηματοδότησε τη διεθνή αναγνώριση του Λούκατς. Προφανώς υπάρχουν ακόμη αρκετοί άνθρωποι που ενδιαφέρονται για τη σκέψη του. Ένα μέρος της έρευνας πάνω στο *Ιστορία και ταξική συνείδηση* που δημοσιεύθηκε πρόσφατα είναι πολύ υψηλότερης ποιότητας από τις παλαιότερες κριτικές. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν εκείνες οι αναλύσεις που αναγνωρίζουν τη σημασία του νεοκαντιανισμού.

Αυτό ήταν ένα θέμα, το οποίο οι κριτικοί ανέφεραν περιστασιακά, χωρίς ποτέ να αναλύουν σε βάθος. Υπέθεταν ότι ο Λούκατς ήταν εγγελιανός, μία θέση υποτίθεται

ασυμβίβαστη με τον καντιανισμό. Είναι βεβαίως ορθό ότι ο Λούκατς επιχειρήσει να ανανεώσει το ενδιαφέρον των μαρξιστών για τον Χέγκελ ως μία εναλλακτική λύση απέναντι τόσο στον μηχανιστικό ντετερμινισμό όσο και στις επηρεασμένες από τον Καντ ηθικές ερμηνείες του Μαρξ. Ωστόσο, το παρόν βιβλίο δείχνει ότι η στροφή στον Χέγκελ δεν ήταν με κανέναν τρόπο ασύμβατη προς τη συνεχιζόμενη στήριξη σε πολλές θεματικές και έννοιες που προέρχονται από τη νεοκαντιανή παράδοση της σύγχρονης φιλοσοφίας, στην οποία ο ίδιος ο Λούκατς είχε σημαντική συμβολή πριν γίνει μαρξιστής.

Δυστυχώς, η αγγλική μετάφραση του *Ιστορία και ταξική συνείδηση* έκανε την αναγνώριση αυτής της σημαντικής επίδρασης πιο δύσκολη απ' ό,τι θα ήταν κανονικά. Θα πρέπει να πούμε ότι οφείλουμε ευγνωμοσύνη στον Ρόντνεϊ Λίβινγκστον που μας έδωσε μία ευανάγνωστη αγγλική εκδοχή του βιβλίου, αλλά όπως όλες οι μεταφράσεις έτσι και η δική του περιέχει λάθη, τα οποία περιλαμβάνουν τη λανθασμένη απόδοση ορισμένων νεοκαντιανών τεχνικών όρων. Παραδείγματος χάριν, ας δούμε μία από τις προτάσεις-κλειδί για ολόκληρο το βιβλίο, την οποία βρίσκουμε στην πρώτη σελίδα του δοκιμίου για την πραγματοποίηση. Αφού διαβεβαιώσει ότι το εμπόρευμα είναι το κεντρικό δομικό ζήτημα για να κατανοήσουμε κάθε έποψη της καπιταλιστικής κοινωνίας, ο Λούκατς προσθέτει: «Μόνο σε αυτή την περίπτωση μπορεί η δομή των εμπορευματικών σχέσεων να αποτελέσει το πρότυπο όλων των αντικειμενικών μορφών της αστικής κοινωνίας και όλων των υποκειμενικών μορφών που τους αντιστοιχούν».

Σε μία βιαστική ανάγνωση, η πρόταση φαίνεται να έχει νόημα, όμως τι είναι μία «αντικειμενική μορφή»; Όσο δεν κατανοούμε αυτή την έννοια δεν είναι σαφές τι προσπαθεί να πει ο Λούκατς. Στην πραγματικότητα, το γερμανικό πρωτότυπο το αποσαφηνίζει. Στη θέση των «αντικειμενικών μορφών» του μεταφραστή βρίσκουμε τον νεοκαντιανό όρο «Gegenständlichkeitsformen», «μορφές αντικειμενικότητας». Αυτός ο όρος επανεμφανίζεται πολλές φορές στο βιβλίο και σχεδόν πάντα μεταφράζεται με τρόπο που συσκοτίζει το νόημά του. Επιπλέον, η χρήση διαφορετικών εκφράσεων για την απόδοση του ίδιου όρου κάνει δύσκολη τη σύλληψη της κοινής θεωρητικής ιδέας. Όμως αυτή η ιδέα είναι κρίσιμης σημασίας για την ερμηνεία του *Ιστορία και ταξική συνείδηση!*

Ο όρος «Gegenständlichkeitsform» αναφέρεται σε έναν ορισμένο τρόπο με τον οποίο το αντικείμενο είναι, έναν ορισμένο τύπο αυτού που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «αντικειμεν-ότητα». Στο νεοκαντιανό πλαίσιο υπάρχουν πολλαπλοί τέτοιοι τρόποι. Οι φυσικές επιστήμες έχουν αντικείμενα ενός ορισμένου τύπου, αρκετά διαφορετικού από τα αντικείμενα της καλλιτεχνικής παραγωγής κ.ο.κ. Υπάρχουν πολλοί τύποι αντικειμένων, καθένας από αυτούς αποτελεί μία συνεκτική διατομή στην άπειρη πολυπλοκότητα της εμπειρίας. Στην πρόταση που επισήμανα παραπάνω ο Λούκατς μάς λέει ότι το εμπόρευμα αποτελεί το πρότυπο του συγκεκριμένου τρόπου τού να είναι κάτι αντικείμενο, που χαρακτηρίζει όλα τα αντικείμενα στην αστική κοινωνία και διαμορφώνει την υποκειμενική αντίδραση σε αυτά τα αντικείμενα. Το

γεγονός ότι επιστρατεύει τον νεοκαντιανό όρο έχει σημασία, δεδομένων των πολλών αναφορών του στις σύγχρονές του συζητήσεις για τη σχέση μεταξύ των μορφών αντικειμενικότητας και του περιεχομένου τους. Αυτή είναι μία περίπλοκη διάσταση του βιβλίου. Γιατί άραγε ο Λούκατς να θέτει το πρόβλημα της επανάστασης με τους όρους αυτής της σχέσης και όχι με τον συνηθισμένο τρόπο, επί παραδείγματι με όρους φτώχειας και καταπίεσης της εργατικής τάξης;

Η απάντηση στο εν λόγω ερώτημα αναπτύσσεται διεξοδικά σε αυτό το βιβλίο. Εδώ μπορώ μόνο να αδρογραφήσω μερικά σχετικά σημεία. Η μορφή αντικειμενικότητας προσδιορίζεται στο πρώτο μέρος του δοκιμίου του Λούκατς για την πραγματοποίηση. Τα αντικείμενα της αστικής κοινωνίας ομοιάζουν με τα αντικείμενα των φυσικών επιστημών με όρους ποσοτικοποίησης και νομοτελειακότητας. Έτσι, ο Λούκατς περιγράφει την υποταγή της κοινωνίας σε ορθολογικές μορφές που μοιάζουν με εκείνες που επιβλήθηκαν επιτυχώς στη φύση μέσω του πειραματισμού και της έρευνας. Εν ολίγοις, ο καπιταλισμός προσπαθεί να δημιουργήσει μία «δεύτερη φύση», φτιαγμένα από τα υλικά –το περιεχόμενο– του κοινωνικού κόσμου, περιλαμβανομένων των ανθρώπινων όντων που κατοικούν σε αυτόν. Η τεχνολογία και οι νέες μορφές «ορθολογικής» οργάνωσης παίζουν έναν ρόλο-κλειδί σε αυτή τη διαδικασία. Αυτό εξηγεί το γιατί οι φιλοσοφικές συζητήσεις για τη φύση και τα όρια της επιστημονικής-τεχνικής ορθολογικότητας, οι οποίες ξεκινούν τον 17ο αιώνα και συνεχίζονται μέσω του Καντ μέχρι σήμερα, αποδεικνύονται σημαντικές για την κοινωνική θεωρία.

Αυτή η απροσδόκητη σύνδεση γίνεται ορατή στα τέλη του 19ου αιώνα, όταν η διαδικασία εκβιομηχάνισης φθάνει σε κορύφωση. Οι Γερμανοί φιλόσοφοι παλεύουν να σώσουν ένα υπόλειμμα κουλτούρας από την επιθετική προέλαση των επιχειρήσεων και της τεχνολογίας. Οι νεοκαντιανοί διακρίνουν το «νόημα» από την πραγματική ύπαρξη προκειμένου να κατανοήσουν καλύτερα τη θέση και τα όρια της επιστήμης, της τέχνης και της ιστορίας. Εισάγουν την αντίληψη ότι διαφορετικού τύπου αντικειμενικότητες αντανakλούν ειδικά πεδία νοήματος. Με αυτό τον τρόπο επιχειρούν να ξεφύγουν από τη μέγγελη ενός επιστημονισμού που αντανakλά την καθολική εφαρμογή του καπιταλιστικού βιομηχανισμού. Όμως το χάσμα μεταξύ του νοήματος και της ύπαρξης εμφανίζεται σε ένα πρόβλημα, το οποίο ανησυχούσε ήδη τον Καντ: το πράγμα καθεαυτό.

Τα νοήματα συνιστούν μορφές που εκδηλώνονται σε κάποιου είδους περιεχόμενα. Αλλά ποια είναι η σχέση μεταξύ αυτών των μορφών και των περιεχομένων τους; Μπορούν τα νοήματα να προσδιορίσουν πλήρως το περιεχόμενο ή υπάρχει κάποιο υπόλοιπο που διαφεύγει από τη μορφική δόμηση; Όταν το ερώτημα τίθεται σε ένα καθαρά θεωρητικό επίπεδο οδηγεί στην αναγνώριση των ορίων της προσπάθειας να διαμορφωθεί ο κόσμος σύμφωνα με τις ανθρώπινες βλέψεις. Τα αντικείμενα της επιστήμης, τα περιεχόμενά της, διαθέτουν διαστάσεις που δεν μπορούν να κατανοηθούν επιστημονικά, όπως συμβαίνει και με τα αντικείμενα της τέχνης, της ιστορικής μελέτης κ.ο.κ. Ο κόσμος είναι πολύπλοκος και πέραν της ανθρώπινης ικανότητας να κατανοηθεί πλήρως. Αυτό δεν θέτει κάποιο πρακτικό εμπόδιο στην

επιδίωξη της γνώσης, της τέχνης και της ιστορικής γνώσης, αλλά αντανακλά τα θεωρητικά όρια πεπερασμένων ανθρώπινων υποκειμένων.

Ο Λούκατς συμμετείχε σε τέτοιες συζητήσεις και είχε στενή σχέση με τους νεοκαντιανούς φιλοσόφους Χάινριχ Ρίκερτ και Εμίλ Λασκ. Ήταν φίλος με τον Μαξ Βέμπερ, που είχε ο ίδιος επηρεαστεί από τον νεοκαντιανισμό. Εκείνη την εποχή αυτοί οι στοχαστές ήταν γίγαντες, αν και σήμερα μόνο τον Βέμπερ μνημονεύουν περισσότερο από απλώς και μόνο τους λίγους ειδικούς. Όταν ο Λούκατς στράφηκε στον μαρξισμό χρησιμοποίησε τον διανοητικό εξοπλισμό του νεοκαντιανισμού για να προσαρμόσει τη σύλληψη του Μαρξ στην περαιτέρω εξέλιξη της βιομηχανικής κοινωνίας.

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1920 είχε γίνει σαφές ότι οι συνέπειες του βιομηχανισμού ξεπερνούσαν κατά πολύ την επέκταση της αγοράς. Για τον Λούκατς, όπως και για πολλούς από τους σύγχρονούς του, ήταν φανερό η παράλληλη ανάπτυξη της μηχανοποίησης και της γραφειοκρατίας. Μαζί με τις αγορές, αυτές οι νέες τεχνικές παραγωγής και οργάνωσης στόχευαν στην ολοκληρωτική υποταγή της κοινωνίας στην τεχνική ορθολογικότητα. Η νεοκαντιανή προβληματική γύρω από την ένταση μεταξύ μορφής και περιεχομένου, νοήματος και πράγματος καθεαυτό εμφανίστηκε τώρα στη σχέση της τεχνικής ορθολογικότητας με τα ανθρώπινα όντα, τις ζωές των οποίων καθόριζε. Εκεί όπου ο νεοκαντιανισμός είχε βρει ένα θεωρητικό όριο, ο Λούκατς αναγνώριζε ένα πρακτικό: την αντίσταση στην επιβολή καπιταλιστικών μορφών, τον ταξικό αγώνα.

Στον Λούκατς, η κριτική της τεχνικής ορθολογικότητας διατυπώθηκε με τους όρους της έννοιας της «πραγμοποίησης». Αυτή η έννοια αναφέρεται στον πραγματικό χαρακτήρα των αντικειμένων της επιστημονικής-τεχνικής ορθολογικότητας, στο «πράγμα» της «πραγμο-ποίησης». Η υποδηλούμενη έννοια του «πράγματος» δεν αναφέρεται στο *ον εν γένει*, όπως συμβαίνει συχνά στην καθημερινή μας ομιλία, αλλά μάλλον σε έναν ειδικό τύπο γεγονότος που μπορεί να μετρηθεί και να αναλυθεί απομονωμένο από άλλα παρόμοια γεγονότα. Αυτό είναι το αντικείμενο που αντιστοιχεί στην καπιταλιστική μορφή αντικειμενικότητας. Ας θυμηθούμε ότι αυτή η μορφή είναι ένα «πρότυπο» που στηρίζεται στο εμπόρευμα, ένα «πράγμα» προσεκτικά απομονωμένο από άλλα πράγματα και μετρημένο διά της τιμής του, μιας ποσότητας. Η γενίκευση μιας τέτοιας πραγμότητας σε ολόκληρο τον κοινωνικό κόσμο, συμπεριλαμβανομένων των ανθρώπων εντός του, είναι η καπιταλιστική πραγμοποίηση.

Πολλοί κατοπινοί κριτικοί ισχυρίστηκαν ότι ο Λούκατς ήταν ένας ρομαντικός, εχθρικός απέναντι στην επιστήμη και τον λόγο. Αυτό είναι λάθος. Το *Ιστορία και ταξική συνείδηση* θέτει το πρόβλημα του πώς να ζήσουμε ελεύθερα σε μία ορθολογική κοινωνία. Η ουσία του προβλήματος όπως το θέτει είναι ο καπιταλιστικός έλεγχος των παραγωγικών δυνάμεων. Βεβαίως έχει συνείδηση της αδικίας και της ανισότητας που συνδέονται με τον καπιταλισμό, αλλά αυτές οι συνθήκες δεν μπορούν να ξεπεραστούν χωρίς να βρούμε έναν άλλο τρόπο οργάνωσης της μοντέρνας βιομηχανικής κοινωνίας. Το ερώτημα είναι, τότε, αν το προλεταριάτο μπορεί να

δημιουργήσει τις συνθήκες για έναν τέτοιο ριζικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Ως μαρξιστής, ο Λούκατς απαντά καταφατικά και υποστηρίζει ότι το μαρξικό «βασιλείο της ελευθερίας» αρχίζει ήδη να εμφανίζεται στην ταξική πάλη. Στον Χέγκελ βρήκε τα μέσα για να συλλάβει αυτή την ορθολογική εναλλακτική λύση. Μπορεί σήμερα να είμαστε λιγότερο πεισμένοι γι' αυτήν, αλλά αυτός δεν είναι λόγος να παρερμηνεύουμε το εξαιρετικά εκλεπτυσμένο επιχείρημα του Λούκατς ως μία ακατέργαστη οπισθοδρόμηση στη ρομαντική διαμαρτυρία εναντίον του λόγου.

Αφήνω την παραπέρα ανάπτυξη του επιχειρήματος του Λούκατς στις σελίδες του βιβλίου που ακολουθούν αυτό τον πρόλογο. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η καινοτόμος εφαρμογή της έννοιας της μορφής αντικειμενικότητας από τον Λούκατς είχε μία σημαντική συνέχεια, παρότι το *Ιστορία και ταξική συνείδηση* ξεχάστηκε γρήγορα και αργότερα παρερμηνεύθηκε ευρύτατα. Οι φιλόσοφοι της πρώτης γενιάς της σχολής της Φρανκφούρτης, οι οποίοι επρόκειτο να παίξουν έναν τόσο σημαντικό ρόλο στον διανοητικό κόσμο που δημιουργήθηκε από τις εξεγέρσεις της δεκαετίας του 1960, επηρεάστηκαν άμεσα από τη θεωρία της πραγματοποίησης του Λούκατς. Μετέτρεψαν αυτή τη θεωρία σε μία κριτική του «εργαλειακού λόγου» (Αντόρνο και Χορκχάιμερ), της «τεχνολογικής ορθολογικότητας» (Μαρκούζε) και της «αποικιοποίησης του βιόκοσμου» (Χάμπερμας). Η κριτική προοπτική, την οποία εισήγαγαν στην κυρίαρχη φιλοσοφική κουλτούρα της Ευρώπης, διατηρείται μέχρι σήμερα ως μία πρόκληση απέναντι στην εφησυχασμένη αποδοχή των αξιώσεων της επιστημονικής-τεχνικής ορθολογικότητας όπως αυτή αναπτύσσεται στον καπιταλισμό.

Όμως, η οικειοποίηση της θεωρίας της πραγματοποίησης από τη σχολή της Φρανκφούρτης αποκάλυψε τα όριά της στον πεσιμισμό του Αντόρνο και στις παραχωρήσεις στη «συστημική ορθολογικότητα», στις οποίες προχώρησε ο Χάμπερμας. Αυτό είναι το σημείο όπου η επιστροφή στον Λούκατς μπορεί να παίξει έναν σημαντικό ρόλο. Για εμάς σήμερα, η ουσιώδης συμβολή του συνίσταται στη διασάφηση αυτού που ο Αντόρνο αποκαλούσε «ορθολογική κριτική του λόγου». Ο Λούκατς έδειξε την ενδεχομενικότητα των ορθολογικά δομημένων μορφών της καπιταλιστικής κοινωνικής ζωής. Τα ατελώς μορφοποιημένα περιεχόμενα αυτών των μορφών μπορούν να ενεργοποιηθούν και να τις αναδομήσουν σύμφωνα με καταπιεσμένα συμφέροντα. Αυτή η διαδικασία, την οποία ο Λούκατς ανέλυσε με όρους προλεταριακής αντίστασης στον καπιταλισμό, εμφανίζεται τώρα σε πολλά άλλα πεδία, όπως αυτό του περιβαλλοντικού κινήματος. Όποιοι κι αν είναι οι επιμέρους σκοποί αυτών των κινήματων, η αποπραγματοποιητική τους δυναμική σηματοδοτεί τη δυνατότητα μιας άλλης νεωτερικότητας.

Andrew Feenberg
(Οκτώβριος 2017)